

**O'ZBEKISTONDA MODDIY MADANIY MEROS OBYEKTLARINI
MUHOFAZA QILISH: MADANIY MEROS AGENTLIGI FAOLIYATI
MISOLIDA**

**ОХРАНА ОБЪЕКТОВ МАТЕРИАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ
В УЗБЕКИСТАНЕ: НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АГЕНТСТВА
КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ**

**PROTECTION OF TANGIBLE CULTURAL HERITAGE SITES IN
UZBEKISTAN: THE CASE OF THE CULTURAL HERITAGE AGENCY**

Oltiyev Quvonchbek Avliyoqul o'g'li

O'zbekiston Respublikasi Madaniy meros agentligi xodimi

Annotatsiya. Mazkur tezis O'zbekiston Respublikasida moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish tizimida Madaniy meros agentligining institutsional va huquqiy o'rnini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda moddiy madaniy meros obyektlarini aniqlash, davlat hisobiga olish, davlat reyestri va kadastrini yuritish, muhofaza tegralarini belgilash, tarixiy-madaniy ekspertiza, ilmiy-texnik nazorat, konservatsiya, restavratsiya hamda ulardan oqilona foydalanish kabi yo'nalishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, Agentlik faoliyatining huquqiy asoslari, xususan, "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonun, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-iyundagi PQ-5150-son qarori, Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 15-oktabrdagi 649-son qarori hamda 2023-yil 1-iyundagi PQ-177-son qarori asosida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida moddiy madaniy merosni muhofaza qilish zamonaviy sharoitda faqat tarixiy obyektlarni saqlash bilan cheklanmasdan, ularni ilmiy o'rganish, huquqiy muhofaza qilish, raqamlashtirish, restavratsiya va konservatsiya qilish hamda jamiyat uchun ochiqqligini ta'minlashni qamrab oluvchi kompleks boshqaruv tizimiga aylanib borayotgani asoslanadi.

Kalit so'zlar: moddiy madaniy meros, Madaniy meros agentligi, davlat muhofazasi, madaniy meros obyektlari, arxeologiya, restavratsiya, konservatsiya, tarixiy-madaniy ekspertiza, davlat kadastri, raqamlashtirish.

Аннотация. Данный тезис посвящён анализу институционального и правового положения Агентства культурного наследия в системе охраны объектов материального культурного наследия в Республике Узбекистан. В исследовании анализируются такие направления деятельности, как выявление объектов материального культурного наследия, их государственный учёт,

ведение государственного реестра и кадастра, установление охранных зон, проведение историко-культурной экспертизы, осуществление научно-технического контроля, консервация, реставрация, а также рациональное использование объектов культурного наследия.

Кроме того, рассматриваются правовые основы деятельности Агентства, в частности Закон Республики Узбекистан «Об охране и использовании объектов культурного наследия», постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-5150 от 19 июня 2021 года, постановление Кабинета Министров № 649 от 15 октября 2021 года, а также постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-177 от 1 июня 2023 года.

В результате исследования обосновывается, что охрана материального культурного наследия в современных условиях постепенно трансформируется в комплексную систему управления, которая не ограничивается исключительно сохранением исторических объектов, а включает их научное изучение, правовую защиту, цифровизацию, реставрацию и консервацию, а также обеспечение их доступности для общества.

Ключевые слова: материальное культурное наследие, Агентство культурного наследия, государственная охрана, объекты культурного наследия, археология, реставрация, консервация, историко-культурная экспертиза, государственный кадастр, цифровизация.

O'zbekiston hududi qadimdan turli sivilizatsiyalar, davlatlar va madaniy an'analar kesishgan hududlardan biri bo'lib kelgan. Mamlakat hududida saqlanib qolgan arxeologik yodgorliklar, me'moriy ansambllar, tarixiy inshootlar, monumental san'at namunalari va boshqa moddiy madaniy meros obyektlari xalqimizning tarixiy xotirasi va madaniy taraqqiyotining muhim moddiy manbalarini tashkil etadi. Mazkur obyektlarning ilmiy, tarixiy, me'moriy, estetik va ijtimoiy qiymati ularni oddiy ko'chmas mulk obyektlaridan farqlaydi.

Shu sababli moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish davlat siyosatining alohida yo'nalishi sifatida shakllangan. O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonunida madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi munosabatlarni huquqiy tartibga solish nazarda tutilgan. Qonunning 10-moddasida davlat muhofazasi huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, axborot, moddiy-texnik va boshqa chora-tadbirlar tizimi sifatida belgilangan. Mazkur yondashuvdan kelib chiqib, moddiy madaniy merosni muhofaza qilishni faqat yodgorlikni jismoniy jihatdan saqlab qolish bilan cheklab bo'lmaydi. Samarali muhofaza tizimi obyektни aniqlash va ilmiy tavsiflashdan boshlab, uni davlat hisobiga olish, huquqiy maqomini

belgilash, muhofaza hududini aniqlash, texnik holatini monitoring qilish, konservatsiya yoki restavratsiya ishlarini tashkil etish, undan foydalanish tartibini belgilash va tegishli ma'lumotlarni raqamli shaklda saqlash kabi o'zaro bog'liq jarayonlarni qamrab oladi. Bugungi kunda ushbu vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Madaniy meros agentligi muhim institutsional o'rin egallaydi.

O'zbekistonda moddiy madaniy merosni muhofaza qilishning asosiy huquqiy poydevori 2001-yil 30-avgustda qabul qilingan "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonun bilan belgilanadi. Mazkur qonun madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, ulardan foydalanish, davlat tomonidan nazorat qilish va tegishli boshqaruv mexanizmlarini belgilashga qaratilgan.[8]

Qonunchilikdagi keyingi o'zgarishlar natijasida moddiy madaniy merosni muhofaza qilish bo'yicha davlat boshqaruvi tizimi takomillashtirildi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-iyundagi PQ-5150-son qarori asosida Madaniy meros agentligi tashkil etildi. Qarorda Agentlik faoliyatining tashkiliy asoslari bilan bir qatorda moddiy madaniy meros ko'chmas mulk obyektlarida asrashga doir ishlarni rejalashtirish, amalga oshirish, muvofiqlashtirish va ilmiy-texnik nazorat qilish mexanizmlari ham nazarda tutilgan.

2021-yil 15-oktabrdagi Vazirlar Mahkamasining 649-son qarori bilan Madaniy meros agentligi to'g'risidagi nizom tasdiqlanib, Agentlikning maqomi, asosiy vazifalari, funksiyalari, huquqlari va javobgarligi belgilandi. Mazkur hujjatda Agentlik moddiy madaniy meros, muzeylar, arxeologiya hamda madaniy boyliklarning olib chiqilishi va olib kirilishi sohasida maxsus vakolatli davlat boshqaruvi organi sifatida belgilangan.[3] 2023-yil 1-iyundagi PQ-177-son qaror esa Agentlik faoliyatining institutsional mazmunini yanada aniq belgilab berdi. Mazkur qarorga muvofiq Agentlik moddiy madaniy meros va muzeylar sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, davlat organlari faoliyatini muvofiqlashtirish, obyektlarni aniqlash va davlat hisobini yuritish, davlat nazoratini amalga oshirish, zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish, obyektlarni muzeylashtirish va ilmiy-tarixiy yondashuv asosida restavratsiya-tiklash hamda asrash ishlarini amalga oshirish kabi yo'nalishlarda faoliyat yuritadi.

Shunday qilib, Agentlik faoliyatining huquqiy asoslari bosqichma-bosqich rivojlanib, moddiy madaniy merosni muhofaza qilishni alohida, kompleks davlat boshqaruvi yo'nalishiga aylantirdi.

Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilishning dastlabki va eng muhim bosqichlaridan biri ularni aniqlash va davlat hisobiga olishdir. Chunki tegishli huquqiy maqomga ega bo'lmagan yoki davlat hisobida mavjud bo'lmagan obyekttni tizimli

ravishda muhofaza qilish, uning holatini monitoring qilish va unga nisbatan huquqiy cheklovlarni qo'llash murakkablashadi. Amaldagi tizimda Agentlikning muhim vazifalaridan biri moddiy madaniy meros obyektlarining davlat reyestri, elektron katalogi, pasporti va davlat kadastrini yuritish, shuningdek, ularning qo'riqlanadigan tegralarini belgilashdan iborat. Bu mexanizmlar obyekt to'g'risidagi tarixiy, huquqiy, texnik va geografik ma'lumotlarni tizimlashtirish imkonini beradi. Mazkur jarayonning amaliy ahamiyati shundaki, obyektning davlat hisobiga olinishi uning muhofaza rejimini belgilash, undan foydalanish shartlarini aniqlash va har qanday qurilish yoki xo'jalik faoliyatining tarixiy-madaniy qiymatga ta'sirini baholash uchun huquqiy asos yaratadi.

2026-yil 12-maydagi Vazirlar Mahkamasining 239-son qarori bilan moddiy madaniy meros obyektlarining milliy ro'yxatiga qo'shimcha o'zgartirishlar kiritildi. Natijada yana 67 ta obyekt milliy ro'yxatga kiritilib, davlat muhofazasidagi obyektlarning umumiy soni 8437 taga yetkazildi. Mazkur ko'rsatkichlardan 4797 tasi arxeologiya, 2270 tasi arxitektura, 617 tasi monumental san'at, 530 tasi diqqatga sazovor joylar hamda 156 tasi mozaika va kompozitsiyalardan iborat[7].

Bu ma'lumotlar moddiy madaniy merosni hisobga olish bir martalik jarayon emasligini, balki yangi aniqlangan obyektlarni muntazam ravishda davlat muhofazasiga kiritib borishni talab qiluvchi dinamik tizim ekanligini ko'rsatadi.

Moddiy madaniy meros obyektlarini uzoq muddat saqlashda restavratsiya va konservatsiya alohida ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Bunda asosiy maqsad obyektning tarixiy qiyofasi va autentikligini imkon qadar saqlab qolish, zarur hollarda esa uning fizik barqarorligini ta'minlashdan iborat. 2023-yilgi PQ-177-son qarorida moddiy madaniy meros obyektlarini ilmiy-tarixiy yondashuv asosida restavratsiya-tiklash va asrashga doir ishlarni amalga oshirish Agentlik faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bunda restavratsiya ishlarini oddiy qurilish-ta'mirlash faoliyatidan farqlash muhim. Madaniy meros obyektida bajariladigan har qanday ish uning tarixiy-madaniy qiymatiga ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli loyiha hujjatlarining tarixiy-madaniy ekspertizasi, ilmiy asoslangan restavratsiya konsepsiyasi va ilmiy-texnik nazorat mexanizmlari muhim ahamiyatga ega. Agentlikning amaldagi vazifalarida ko'chmas madaniy meros obyektlarida asrashga doir ishlarni amalga oshirish, buyurtmachi funksiyasini bajarish, ilmiy-texnik nazoratni olib borish hamda tarixiy-madaniy ekspertizani amalga oshirish alohida yo'nalish sifatida belgilangan. Shu jihatdan, zamonaviy restavratsiya jarayonida uchta asosiy tamoyilni ajratish mumkin: ilmiy asoslanganlik, tarixiy autentiklikni saqlash va texnik xavfsizlikni ta'minlash.

So'nggi yillarda moddiy madaniy merosni muhofaza qilish tizimida raqamlashtirish jarayonlari ham muhim yo'nalishga aylanmoqda. 2023-yilgi PQ-177-son qarorida moddiy madaniy meros va muzeylar sohasiga zamonaviy axborot texnologiyalarini keng joriy etish hamda tegishli ma'lumotlarning ochiqligini ta'minlash Agentlik faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bugungi kunda Agentlikning rasmiy raqamli platformasida madaniy meros obyektlari, muzey katalogi, interaktiv xarita, artefaktlar va xorijdagi O'zbekistonga oid madaniy boyliklar haqidagi ma'lumotlarni tizimlashtirish yo'nalishlari mavjud. Bu madaniy meros to'g'risidagi ma'lumotlarni saqlash, izlash va ommalashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.[4]

Raqamlashtirishning yana bir muhim jihatini – obyektlarning holatini uzoq muddatli monitoring qilish uchun ma'lumotlar bazasini shakllantirish imkoniyatidir. Kelgusida uch o'lchamli modellash, geografik axborot tizimlari, raqamli pasportlar, fotogrammetriya va masofadan monitoring qilish texnologiyalaridan keng foydalanish moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilishning ilmiy va boshqaruv samaradorligini oshirishi mumkin.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2025-yil yakunlari bo'yicha respublikada 8370 ta madaniy meros obyekti davlat ro'yxatida bo'lgan. 2026-yil may oyida milliy ro'yxatga yana 67 ta obyekti kiritilib, ularning umumiy soni 8437 taga yetkazildi. Mazkur ko'rsatkich madaniy meros obyektlari sonining o'zidan tashqari, ularni boshqarish tizimi oldida turgan vazifalarning ko'lamini ham ko'rsatadi. Minglab obyektlarning texnik holatini kuzatish, ularning muhofaza hududlarini belgilash, kadastr ma'lumotlarini yangilash, restavratsiya ehtiyojlarini aniqlash va ilmiy ekspertizadan o'tkazish muntazam va tizimli boshqaruvni talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasida moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish tizimi so'nggi yillarda institutsional va huquqiy jihatdan sezilarli darajada takomillashgan. Mazkur tizimning markaziy bo'g'inlaridan biri sifatida Madaniy meros agentligi moddiy madaniy meros obyektlarini aniqlash, davlat hisobiga olish, muhofaza qilish, davlat nazoratini amalga oshirish, tarixiy-madaniy ekspertiza o'tkazish, restavratsiya va konservatsiya ishlarini tashkil etish hamda obyektlardan oqilona foydalanishni muvofiqlashtirish kabi kompleks vazifalarni amalga oshirmoqda. Ayniqsa, 2023-yilgi PQ-177-son qarori bilan Agentlik faoliyatining asosiy yo'nalishlari aniq belgilanishi madaniy meros sohasidagi davlat boshqaruvini institutsional jihatdan kuchaytirdi. Shuningdek, amaldagi qonunchilikning 2026-yildagi tahririda Madaniy meros agentligining moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish sohasidagi vakolatlari alohida 7¹-modda bilan mustahkamlandi. Unga ko'ra, Agentlik davlat nazoratini

amalga oshirish, davlat dasturlarida ishtirok etish, obyektlarni ilmiy va ilmiy-texnik jihatdan tadqiq etish, konservatsiyalash va ta'mirlash, ularni aniqlash va hisobga olish, davlat kadastrini yuritish hamda tarixiy-madaniy ekspertizani tashkil etish kabi vakolatlarga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 2001-yil 30-avgustdagi 269-II-son "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi Qonuni. <https://test.lex.uz/docs/25461?ONDATE=21.04.2021&ONDATE2=27.07.2026&action=compare>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-iyundagi PQ-5150-son "O'zbekiston Respublikasi Turizm va sport vazirligi huzuridagi Madaniy meros agentligi faoliyatini tashkil etish hamda sohani innovatsion rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. <https://www.lex.uz/ru/docs/-5465593?ONDATE=15.01.2022%2000>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 15-oktabrdagi 649-son "O'zbekiston Respublikasi Madaniy meros agentligi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-5681343?ONDATE=27.07.2022>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi PQ-177-son "Ma'muriy islohotlar doirasida madaniy meros sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-6481847>
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 30-martdagi 265-son "Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishga oid ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/-4262171>
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 4-oktabrdagi 846-son "Moddiy madaniy merosning ko'chmas mulk obyektlari milliy ro'yxatini tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va unga kiritilgan keyingi o'zgartirishlar. <https://lex.uz/docs/-4543266>
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2026-yil 12-maydagi 239-son qarori. <https://lex.uz/uz/docs/-8187969>
8. Yarkulov A. Arxeologiya merosi obyektlarini muzeylashtirish. – Toshkent: Renessans Press, 2023. – 316 b.